

KIZ ÇOCUKLARINA YÖNELİK KESİŞİMSSEL AYRIMCILIK*

INTERSECTIONAL DISCRIMINATION AGAINST GIRLS

Kadın doğulmaz: Kadın olunur.
İnsan dışısının toplum içinde büründüğü biçimi belirleyen
hiçbir biyolojik, ruhsal, ekonomik yazgı yoktur;
...kadınsı diye nitelendirilen bu ürünü yaratan,
uygarlığın bütünüdür.**

Ayşen SEYMEN ÇAKAR***

Özet: Kız çocuklarına yönelik kesişimsel ayrımcılık, yaş ve cinsiyet unsurlarının birleştirilmesi suretiyle kız çocuklarına yönelik gerçekleştirilen ayrımcı muamelelerdir. Bu ayrımcılık türüne gerek tarihsel gerekse güncel pek çok örnek verilmesi mümkündür. Bu örnekler, kız çocuklarının birçok insan hakkını ihlal eden, insan onuruna ve insan hakları anlayışına aykırı uygulamalardır. Uygulamaların altında yatan en temel sebep ise toplumsal cinsiyet kalıplarıdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortadan kaldırılmadıkça, kız çocuklarına yönelik kesişimsel ayrımcılığın da son bulması olası görünmemektedir. Söz konusu kalıplar sebebiyle kız çocukları hem çocuk olmanın hem de ileride kadın olacak olmanın getirdiği yükün altında ezilmektedirler. Sorunun çözülmesi açısından atılması gereken en önemli adım, insan hakları eğitiminin yaygınlaştırılarak daha etkin bir hale getirilmesidir. Bu noktada hem devletlere ve hem de uluslararası örgütlere önemli bir görev düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kız Çocukları, İnsan Hakları, Kesişimsel Ayrımcılık, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

* Bu yazı araştırma ve yayın etiğine uygundur.

** Simone De Beauvoir, İkinci Cinsiyet, Cilt II, Fransızcadan Çev. Gülnur Acar Savran, 3. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 13.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, aysenseymencakar@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3843-6120, Makalenin Gönderim Tarihi: 27.10.2022, Kabul Tarihi: 04.02.2023

Abstract: Intersectional discrimination against girls is discriminatory treatment against girls by combining age and gender elements. It is possible to give many historical and contemporary examples of this type of discrimination. These examples are practices that violate many human rights of girls, contrary to human dignity and understanding of human rights. The main reason underlying the practices is gender stereotypes. Unless gender inequality is eliminated, intersectional discrimination against girls does not seem likely to end. Because of these stereotypes, girls are crushed under the burden of both being a child and being a woman in the future. The most important step to be taken in terms of solving the problem is to expand human rights education and make it more effective. At this point, both states and international organizations have an important role to play.

Keywords: Girls, Human Rights, Intersectional Discrimination, Gender Inequality

1. GİRİŞ

Kesişimsel ayrımcılık, birden fazla ayrımcılık ölçütünün bir araya gelmesiyle eskisinden farklı ve daha ağır bir ayrımcılık türünün ortaya çıkmasıdır. Diğer ayrımcılık türlerine nazaran nispeten yeni bir kavram olarak nitelendirilmektedir. İlk ortaya atıldığı 1989 yılından sonra genellikle ırk ve kadın çalışmalarında kullanılan bir kavram olmuştur. Kavramın kullanılmasında en temel unsur, yaş, ırk, cinsiyet gibi farklı ayrımcılık ölçütlerinin bir arada gerçekleşmesidir. Fakat henüz yasal düzenlemelere ve yargısal pratiğe yeterince nüfuz ettiğini söylemek mümkün değildir.

Yargı organları, genellikle ayrımcılığı, tek bir ölçüt etrafında yani tek eksenli olarak incelemeye devam etmektedir. Oysaki kesişimsel ayrımcılığın somut olay incelemelerinde kullanılması, pek çok hak ihlalinin tespitine fayda sağlar niteliktedir. Örneğin mahkemeler kız çocuklarına yönelik kesişimsel bir ayrımcılığın gerçekleştiği iddiası ile karşılaştıkları durumlarda, konuya tek eksenli bakış açısıyla yaklaşıtlarında, yaş ve cinsiyet unsurlarını ayrı ayrı inceleyeceklerdir. Bu durumda, kız çocuklarına yönelik gerçekleştirilen ayrımcı muamele, erkek çocuklarına gerçekleştirilmediğinden, yaş bakımından bir ayrımcılığın olmadığı tespitinde bulunacaklardır. İkinci inceleme ölçütü olan cinsiyet açısından değerlendirdiklerinde kadınların aynı tür ayrımcı muameleye tabi tutulup tutulmadığını değerlendirecekler ve bu noktada da ihlalin olmadığına karar verecekler ve hak kaybı doğacaktır. Oysaki mahkemeler yaş ve cinsiyet unsurunu bir arada değeren-

dirdiğinde söz konusu ayrımcı muameleye yalnızca kız çocuklarının tabi tutulup tutulmadığına bakacak ve bu noktada ihlal kararı verilebilecektir. Dolayısıyla, keşişimsellik yaklaşımı, insan haklarının gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi bakımından fayda sağlayabilmektedir.

Kız çocuklarına yönelik keşişimsel ayrımcılık, yaş ve cinsiyet unsurlarının birleştirilmesi suretiyle kız çocuklarına yönelik gerçekleştirilen ayrımcı muamelelerdir. Bu ayrımcılık türüne gerek tarihsel gerekse güncel pek çok örnek verilmesi mümkündür. Bu örnekler, kız çocuklarının birçok insan hakkını ihlal eden, insan onuruna ve insan hakları anlayışına aykırı uygulamalardır. Uygulamaların altında yatan en temel sebep ise toplumsal cinsiyet kalıplarıdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortadan kaldırılmadıkça, kız çocuklarına yönelik keşişimsel ayrımcılığın da son bulması olası görünmemektedir. Söz konusu kalıplar sebebiyle kız çocukları hem çocuk olmanın hem de ileride kadın olacak olmanın getirdiği yükün altında ezilmektedirler. Sorunun çözülmesi açısından atılması gereken en önemli adım, insan hakları eğitiminin yaygınlaştırılarak, daha etkin bir hale getirilmesidir. Bu noktada hem devletlere ve hem de uluslararası örgütlere önemli bir görev düşmektedir.

Bu çalışma ile amaçlanan, keşişimsel ayrımcılık kavramını tanıtarak, kız çocuklarının karşılaştıkları keşişimsel ayrımcılığı ve bunun zararlarını ortaya koymaktır. Aynı zamanda, ayrımcılık iddialarını keşişimsel bir yaklaşımla incelemenin önemi de vurgulanmaya çalışılmıştır. Yapılan kaynak taramalarında, keşişimsel ayrımcılığın genellikle engelli kadınlar ya da çalışan kadınlar ekseninde incelendiği görülmüştür. Dolayısıyla mevcut çalışma, kız çocuklarına yönelik ayrımcılığın keşişimselliğini ortaya koyan az sayıda çalışmadan biridir. Bu bakımdan çalışmanın, araştırmacılara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

2. GENEL OLARAK AYRIMCILIK VE TÜRLERİ

Ayrımcılık, en yalın ifadesiyle, haklı ve makul bir gerekçe olmaksızın aynı durumda bulunan kişi veya gruplara karşı farklı; farklı durumda bulunan kişi veya gruplara karşı ise aynı muamele edilmesi şeklinde tanımlanabilir. Aristoteles,¹ bu durumu, eşit olan kişiler, eşit

¹ Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, Eski Yunancadan Çev. Furkan Akderin, 5. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2022, s. 110.

olmayan haklara ya da eşit olmayanlar, eşit haklara sahiplerse burada tartışma çıkar ve suçlama olur, ifadesiyle dile getirmektedir. Gerçekten de ayrımcılık yasağı ile eşitlik ilkesi arasında çok sıkı bir bağlantı vardır. Adeta bir madalyonun iki yüzü ya da siyam ikizleri oldukları söylenebilir.² Anayasa Mahkemesi de eşitlik ilkesinin, somut bir ölçü norm olarak ayrımcılık yasağını da içerdiğini belirtmiştir.³ Ayrımcı muamelelerin, bir kişi veya gruba yönelik ayırma, dışlama, kısıtlama veya tercihe tabi tutma şeklinde gerçekleşmesi gerekir.⁴ Ayrıca muamele farklılığının, nesnel ve makul bir gerekçesi de bulunmamalıdır.⁵

Ayrımcılık, doğrudan-dolaylı ayrımcılık, yapısal ayrımcılık, çoklu ayrımcılık, kesişimsel ayrımcılık gibi çeşitli türlere ayrılabilir. Doğrudan ayrımcılık eşit olmayan muamele vakalarıyla ilgilenirken, dolaylı ayrımcılık sonuçların eşitsizliğiyle ilgilenir.⁶ Doğrudan ayrımcılık, farklı muamele kavramıyla ifade edilirken, dolaylı ayrımcılık ise farklı etki kavramıyla açıklanır. Doğrudan ayrımcılık, belirli bir özelliğe sahip oldukları için bazı kişileri açıkça daha elverişsiz muameleye tabi tutan kuralları ifade etmektedir.⁷ Dolaylı ayrımcılık, görünüşte tarafsız hükümler, politikalar veya uygulamaların, belirli bir grubun üyelerini, daha olumsuz etkilediği durumları ifade etmektedir.⁸ Daha açık bir ifadeyle, aynı durumda bulunan kişi veya gruplara yönelik haklı ve makul olmayan farklı muamele doğrudan ayrımcılık olarak tanımlanır. Dolaylı ayrımcılıkta ise muamele farklılığı olmamakla birlikte,

² Mesut Gülmez, “İnsan Haklarında Ayrımcılık Yasaklı Eşitlik İlkesi: Aykırı Düşünceler”, *Çalışma ve Toplum*, S. 2, 2010, s. 221.

³ Anayasa Mahkemesi Birinci Bölüm, “Burcu Reis Başvurusu”, Başvuru No: 2016/5824, Karar Tarihi: 28.12.2021, para. 34, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/5824?KelimeAra%5B%5D=ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1k/E.T.09.02.2022>.

⁴ Council of Europe, “Intersectionality and Multiple Discrimination”, <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/intersectionality-and-multiple-discrimination/E.T.25.07.2022>.

⁵ AİHM, “Dhahbi v. Italy”, Başvuru No: 17120/09, Karar Tarihi: 08.04.2014, s. 2, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%22Dhahbi%20v.%20Italy%22%22%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%22itemid%22%3A%22001-169377%22%7D%7E.T.25.07.2022>.

⁶ Hugo Cossette-Lefebvre, “Direct and Indirect Discrimination: A Defense of the Disparate Impact Model”, *Public Affairs Quarterly*, Vol. 34, No. 4, October 2020, s. 340.

⁷ Sophia Moreau, “What is Discrimination”, *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 38, No. 2, Spring 2010, s. 154.

⁸ Cossette-Lefebvre, a.g.m., s. 341-342.

farklılık kişiler ya da gruplar arasındadır. Dolayısıyla farklı durumda bulunan kişi ya da gruplara uygulanan aynı muamele, bu kişi veya gruplar üzerinde farklı etki yaparak, sonuçların eşitsizliğine yani dolaylı ayrımcılığa yol açacaktır.

Yapısal ayrımcılık, toplumların işleyiş biçimlerine dokunan ve eşit fırsatlara ve gerçek eşitliğe ulaşmada engeller yaratan normlar, rutinler, tutum ve davranış kalıpları aracılığıyla işlemektedir.⁹ Örneğin belirli kişi veya gruplara yönelik tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahip ve kalıplaşmış önyargıların ve bu önyargılara dayalı muamelelerin yapısal ayrımcılık oluşturduğu söylenebilir. Belirli kişi veya gruplara yönelik zararlı gelenekler bu grupta sayılabilir. Toplumsal cinsiyet kalıpları ve bu kalıplar sebebiyle uygulanan ayrımcı muameleler de bu gruptadır.

Ayrımcılığın diğer bir türü de kesişimsel ayrımcılıktır. Kesişimsel ayrımcılık, mevcut çalışmanın konusunu oluşturduğu için ayrı bir başlık altında ve daha detaylı incelenmesi gereği duyulmuştur. Bu sebeple söz konusu ayrımcılık türüne aşağıda ayrıca yer verilecektir.

3. KESİŞİMSEL AYRIMCILIK

Kesişimsel ayrımcılık, bir araya geldiğinde tek başına olan herhangi bir ayrımcılık biçiminden farklı ve benzersiz bir şey üreten çeşitli baskıların birleşimi olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Kesişimsel ayrımcılık, iki veya daha fazla ölçütün aynı anda ve birbirinden ayrılamaz bir şekilde etkileşime girerek farklı ve spesifik ayrımcılık biçimleri ürettiğinde gerçekleşir.¹¹

Günümüzde gerek uluslararası hukukta ve gerekse ulusal hukuk sistemlerinde eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı hukuki düzenlemelere kavuşmuş durumdadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılı-

⁹ Council of Europe, a.g.m.

¹⁰ Ontario Human Rights Commission, "An Introduction to the Intersectional Approach", <https://www.ohrc.on.ca/en/intersectional-approach-discrimination-addressing-multiple-grounds-human-rights-claims/introduction-intersectional-approach#:~:text=The%20concept%20of%20'intersectionality'%20has,takes%20into%20account%20the%20historical%20C/E.T.25.07.2022>.

¹¹ Council of Europe, a.g.m.

ğın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası bu düzenlemelerden yalnızca birkaçıdır. Söz konusu düzenlemelerde ayrımcılık yasağının, kanun önünde eşitlik ilkesinin zıttı olarak yer aldığı görülmektedir.

Kanun önünde eşitlik ilkesi, herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi düşünce vs. herhangi bir ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit kabul edilmesidir. Dolayısıyla söz konusu hukuki düzenlemelerde ayrımcılık yasağı da hiç kimseye ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi düşünce vs. bakımlarından ayırım yapılmaması şeklinde yer almaktadır. Söz konusu hukuki düzenlemelerde yer alan eşit davranma yükümü ya da ayırım yapma yasağı, devlete yüklenen bir ödevdir. Görüldüğü gibi söz konusu düzenlemelerde birçok ayrımcılık ölçütü yer almakta ve sınırlı bir sayım yapılmamaktadır. İşte, kesişimsel ayrımcılık, bu ayrımcılık ölçütlerinden birkaçının bir araya gelerek yeni, benzersiz ve daha ağır bir ayrımcılık oluşturması durumudur.

Kesişimsellik terimini ilk olarak Amerikalı hukuk profesörü Kimberlé Crenshaw, 1989 yılında, Amerika'da Afrika kökenli kadınlara yönelik gerçekleştirilen ayrımcılığı ifade etmek üzere kullanmıştır. Crenshaw,¹² kesişimsel feminizmi "çeşitli eşitsizlik biçimlerinin sıklıkla birlikte gerçekleştiği ve birbirini şiddetlendirdiği yolu görmek için bir prizma" olarak açıklamıştır. Yani kesişimsellik teorisi, baskının sadece tek bir türde olmadığını, farklı birçok baskı türlerinin olduğunu ve bunların da hep birlikte eşitsizlik yarattığını hatırlatmaktadır.¹³ Terim ilk ortaya çıktığı dönemde sıklıkla ırk ayrımcılığının cinsiyet temelli uygulandığı vakaların incelenmesinde kullanılmıştır.

Kesişimsel ayrımcılık, birbirinden ayrılamaz şekilde aynı anda işleyen ve birbiriyle etkileşime giren birçok kişisel nitelikler veya kim-

¹² United Nations Women, "Intersectional Feminism: What It Means and Why It Matters Right Now", 1 July 2020, <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/6/explainer-intersectional-feminism-what-it-means-and-why-it-matters>/E.T. 25.07.2022.

¹³ Ayşenur Merve Şafak Uzun, Kesişimsellik Bağlamında Akademik Alanda Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019, s. 38.

liksel özellikler temelinde gerçekleşmektedir.¹⁴ Kimlik ve ayrımcılık kavramları birbirleriyle yakın ilişki içindedir. Kişiler bazen kimliklerinde yer alan bir özellik sebebiyle ayrımcı muameleye tabi tutulurken bazen de birden çok kimlik özelliğinin bir araya gelmesi sebebiyle ayrımcılığa uğramaktadır ki bu noktada kesişimsel ayrımcılık söz konusu olmaktadır. Örneğin bir kişi yalnızca yaşı sebebiyle örneğin çocuk olması sebebiyle ayrımcılığa uğrayabilirken bazen de örneğin yaşı ve ırkının birleşmesi sonucu farklı bir ayrımcılığa uğrayabilir. Yani ilk durumda kişi, çocuk olması sebebiyle ayrımcılığa uğrarken, ikincisinde belirli bir ırka mensup çocuk olması sebebiyle ayrımcılığa uğramaktadır. Bu ikinci örnekte, söz konusu ırka mensup olmayan diğer çocukların ya da o ırka mensup yetişkinlerin ayrımcı muameleye tabi tutulması söz konusu değildir. Ayrımcılığa uğrayan, yalnızca o ırka mensup olan çocuklardır. Dolayısıyla, bu bir kesişimsel ayrımcılık örneğidir.

Crenshaw'a göre kimlik siyasetiyle ilgili sorun, bazı eleştirmenlerin iddia ettiği gibi farklılığı aşmada başarısız olması değil, tam tersi, sık sık grup içi farklılıkları bir araya getirmesi veya görmezden gelmesidir. Kadına yönelik şiddet bağlamında, kimlik politikalarındaki bu farklılığın ortadan kaldırılması sorunludur, çünkü temelde birçok kadının maruz kaldığı şiddet genellikle kimliklerinin ırk ve sınıf gibi diğer boyutları tarafından şekillendirilmektedir.¹⁵ Crenshaw'ın, burada vurguladığı nokta, bir grup içerisinde de belirli farklılıkların olduğu ve bazen söz konusu grubun tamamen değil yalnızca diğerlerinden ayrılan bazı özellikleri sebebiyle belirli grup üyelerinin ayrımcı muamelelere tabi tutulduğudur. Hatta öyle ki söz konusu farklı özelliklere sahip grup üyeleri, yalnızca grup dışındaki kişiler tarafından değil grup içinde yer alan kişiler tarafından dahi ayrımcı muameleye tabi tutulabilmektedir. Bu durumu, feminist teoriler kapsamında örneklendirebilmek mümkündür. Şöyle ki ikinci dalga kadın hareketinde, tüm kadınların kız kardeşliği tezinden hareket edilmiş; yani kadınlar tek bir grup olarak değerlendirilmiştir. Zamanla, bu grubun içerisinde

¹⁴ European Institute for Gender Equality, "Intersectional Discrimination", <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1492/E.T.25.07.2022>.

¹⁵ Kimberlé Crenshaw, "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence Against Women of Color", *Stanford Law Review*, Vol. 43, No. 6, Jul. 1991, s. 1242.

de farklılıkların olduğu ve bu grubun homojen bir yapıda olmadığı anlaşılmıştır. Hatta söz konusu farklılıklar sebebiyle bazı kadınların, yalnızca erkekler tarafından değil kadınlar tarafından da ayrımcılığa uğratıldıkları anlaşıldıkça, ikinci dalga kadın hareketlerine tepkiler doğmuş ve üçüncü dalga kadın hareketi ortaya çıkmıştır. İşte kesişimsel ayrımcılık, üçüncü dalga kadın hareketi içerisinde kendisine böylece yer bulmuştur. Postmodern feminizm olarak da adlandırılan bu yaklaşıma göre, kadınlar grubu içerisinde de bazı kadınlar cinsiyetleri ve yoksullukları, bazıları cinsiyetleri ve ırkları gibi farklı ölçütlerin bir araya gelmesi sebebiyle ayrımcılığa uğramaktadır. Bu noktada Afrika kökenli kadınların ya da Müslüman kadınların, yalnızca erkekler tarafından değil örneğin Batılı kadınlar, hatta Batılı kadın hakları savunucuları tarafından dahi ayrımcı muameleye tabi tutuldukları sıklıkla dile getirilmektedir.

Kesişimsel ayrımcılık görece yeni bir kavramdır ve şu anda geniş çapta kabul edilse de henüz hukuki düzenlemelere ve yasal uygulamaya tam olarak yansımamıştır.¹⁶ Uluslararası hukuk ve politika çevreleri geleneksel olarak ayrımcılığı tek eksenli bir açıyla yani ayrımcılığın tek bir ölçütüyle ele almaktadır. Bu sınırlı ve parçalı yaklaşımlar, hukuk kurumlarının şu anda kesişimsel ayrımcılık vakalarını ele almak için nasıl yetersiz bir donanımına sahip olduğunu göstermektedir.¹⁷

Ayrımcılığın birden fazla gerekçesine kesişimsel bir yaklaşım uygulamak çok sayıda avantaja sahiptir. İnsanların ayrımcılığı nasıl deneyimlediğinin karmaşıklığını, ayrımcılık deneyiminin benzersiz olabileceğini kabul eder ve grubun sosyal ve tarihsel bağlamını dikkate alır. Kesişimsel ayrımcılık vakaları ortaya çıktığında, kesişimsellik analizinden yararlanmak, soruşturmalardan davalara kadar şikayetlerin ele alınmasında ve ilgili politikaların geliştirilmesinde büyük yararlar sağlayacaktır.¹⁸

Yargı organları, genellikle ayrımcılığı, tek bir ölçüt etrafında yani tek eksenli olarak incelemeye devam etmektedir. Oysaki kesişimsel

¹⁶ Council of Europe, a.g.m.

¹⁷ Center for Intersectional Justice-European Network Against Racism, "Intersectional Discrimination in Europe: Relevance, Challenges and Ways Forward", 2019, s. 20, https://www.intersectionaljustice.org/img/intersectionality-report-FINAL_yizq4j.pdf/E.T. 25.07.2022.

¹⁸ Ontario Human Rights Commission, a.g.m.

ayrımcılığın somut olay incelemelerinde kullanılması pek çok hak ihlalinin tespitine fayda sağlar niteliktedir. Örneğin mahkemeler kız çocuklarına yönelik kesişimsel bir ayrımcılığın gerçekleştiği iddiası ile karşılaştıkları durumlarda, konuya tek eksenli bakış açısıyla yaklaşıtlarında, yaş ve cinsiyet unsurlarını ayrı ayrı inceleyeceklerdir. Bu durumda, kız çocuklarına yönelik gerçekleştirilen ayrımcı muamele, erkek çocuklarına gerçekleştirilmediğinden, yaş bakımından bir ayrımcılığın olmadığı tespitinde bulunacaklardır. İkinci inceleme ölçütü olan cinsiyet açısından değerlendirdiklerinde kadınların aynı tür ayrımcı muameleye tabi tutulup tutulmadığını değerlendirecekler ve bu noktada da ihlalin olmadığına karar verecekler ve hak kaybı doğacaktır. Oysaki mahkemeler yaş ve cinsiyet unsurunu bir arada değerlendirdiğinde söz konusu ayrımcı muameleye yalnızca kız çocuklarının tabi tutulup tutulmadığına bakacak ve bu noktada ihlal kararı verebilecektir.

Örneği biraz daha açmak gerekirse, bir şirkette stajyer öğrenci alımlarında yalnızca erkek öğrenciler tercih edilmektedir. Fakat bu işyerinde yetişkin kadınlar da çalışmaktadır. Dolayısıyla somut olay incelemesinde tek eksenli bakış açısıyla hareket edildiğinde, yaş bakımından bir ayrımcılık bulunmamaktadır. Çünkü 18 yaşın altında erkekler yani erkek çocukları stajyer olarak görev alabilmektedir. Yalnızca cinsiyet eksenli bakıldığında da ayrımcılık bulunmamaktadır çünkü kadınlar bu işletmede çalışabilmektedir. Dolayısıyla tek eksenli bakış açısıyla hareket edildiğinde insan haklarının ihlali yönünde bir tespit kararı verilmemesi mümkündür. Oysaki konu kesişimsel yaklaşımla ele alındığında, söz konusu işletmede kız çocuklarının stajyer olarak görev alamadığı ve bu noktada kesişimsel ayrımcılığın yapıldığı tespit edilecektir.

3.1. Kız Çocuklarına Yönelik Kesişimsel Ayrımcılık

Çocukluk kavramı, tarih içinde toplumun inançlarına, ekonomilerine ve kültürlerine göre değişen bir kavram olarak yer almaktadır.¹⁹ Diğer bir deyişle çocukluk biyolojik ve psikolojik olduğu kadar kül-

¹⁹ Selen Acehan, Ayşegül Bilen, Mehmet Oğuzhan Ay, Müge Gülen, Akkan Avcı ve Ferhat İçme, "Çocuk İstismarı ve İhmalinin Değerlendirilmesi", *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, C. 22, S. 4, 2013, s. 592.

türel bir olgudur. Çocuk ve çocukluk tarih biliminin de her daim ilgi alanında yer almıştır.²⁰ Bilimsel alandaki ilerlemeler, insan hakları konusunda yapılan çalışmalar ile çocuğa ait bütün tanım ve kavramlar değişim geçirmiştir. Çocukluk kavramı uzun yıllar boyunca henüz yetişkin olmamış, kendi kararlarını alamayan, biyolojik bir geçiş dönemi olarak tanımlanmıştır.²¹ Dolayısıyla, çocuk terimi tanımlanırken sosyoloji, hukuk, tıp vs. farklı alanlarda farklı niteliklerin ön plana çıkarılması mümkün olabilmektedir. Çocuk henüz bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerden erginliğe ve olgunluğa ulaşmamış bireydir.²² Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin yapmış olduğu çocuk tanımına göre ise kendisine uygulanan kanun uyarınca daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar olan her insan çocuktur.²³

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, ikinci maddesinde ırk, renk cinsiyet vs. temelinde ayrımcılığı mutlak olarak yasaklamaktadır.²⁴ Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde kız çocukları ile erkek çocukları arasında, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan hakların tanınması ve etkin bir şekilde kullanılması bakımından ayırım yapmama yükümlülüğü taraf devletlere yüklenmiştir. Söz konusu yükümlülüğün, yalnızca devletin, kamu görevlileri eliyle ayrımcı muamele yapmaması şeklinde dar yorumlanması mümkün değildir.

İnsan hakları alanında devletin üç tür yükümlülüğü bulunmaktadır. Bunlar, saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüğüdür. Yukarıda belirtildiği şekliyle, devlet eliyle çocuklar arasında ayrımcı muamele uygulanması, saygı yükümlülüğünün ihlali anlamına gelir. Çünkü negatif bir yükümlülük olarak saygı yükümlülüğü, devlete, "ihlal etmeme" ödevi yükler. Fakat insan haklarının muhatabının devlet olması, insan haklarının yalnızca devlet tarafından ihlal edilebileceği anlamına gelmemektedir. İnsan hakları, yine insanlar tarafından

²⁰ Zeynep Berna, Erdiller Yatmaz, Ersoy Erdemir ve Fetiye Erbil, "Çocuk ve Çocukluk: Okul Öncesi Öğretmen Adayları Anlatıyor", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 3, 2018, s. 286.

²¹ Mehmet Sağlam ve Neriman Aral, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", *Çocuk ve Medeniyet*, C. 1, S. 2, 2016, s. 43.

²² Umut C. Karadoğan, "Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi", *Çocuk ve Medeniyet*, C. 4, S. 7, 2019, s. 196.

²³ Birleşmiş Milletler, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", 1989, <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme/E.T.25.07.2022>.

²⁴ Birleşmiş Milletler, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme".

ihlal edilebilmektedir. Böyle bir durumda da devletin sorumluluğu ortadan kalkmamakta, tam aksine koruma sorumluluğu devreye girmektedir. Devlet, insan haklarının, kişiler, gruplar ya da terör örgütleri eliyle ihlal edilmesini önlemek ve kişileri bu tür saldırılara karşı korumak yükümlülüğünü haizdir.

Koruma yükümlülüğü, kadınların ve kız çocuklarının insan hakları noktasında büyük önem arz etmektedir. Çünkü kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin kamusal alandan ziyade özel alanda gerçekleştirildiği malumdur. Ev içi şiddet; ataerkil toplum yapısı, aile mahremiyeti, aile şerefi, namus vs. kavram ya da paravanlar altında çoğu zaman gizli kalmakta ya da örtbas edilmektedir. Yine toplumsal cinsiyet kalıpları sebebiyle kadının çalışmasının genellikle ev içiyle sınırlı kalması, kadın emeğinin değerinin sorgulanmasına, kadının ekonomik ve sosyal sömürüye uğramasına yol açmaktadır. Ev içinde yani özel alanda kadınların ve kız çocuklarının maruz kaldıkları daha pek çok şiddet ve ayrımcılık örneği verebilmek mümkündür. Burada vurgulanmak istenen ise insan haklarının muhatabı olarak devletin yalnızca kamusal alanda değil özel alanda gerçekleşen ayrımcılık ve şiddeti de önleme yükümlülüğü altında olmasıdır ki bunun hukuki dayanağı koruma sorumluluğudur.

Devletin insan hakları alanında diğer bir yükümlülüğü ise yerine getirme yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük uyarınca devlet, yasal ve idari düzenlemeler oluşturmak, bu düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve insan hakları alanında ihlaller ortaya çıktığında etkin soruşturma ve yargılama yapmak yükümlülüğü altındadır. Bu yükümlülüğün tam olarak yerine getirilebilmesi için devletin, ilgili yasal, idari ya da yargısal mekanizmaları da oluşturmuş olması gereklidir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de belirtildiği gibi çocuklar arasında cinsiyet temelli ayrımcılık yapmak yasaktır ve bu tür ayrımcılığı önlemek devletin görevidir. Kız çocukları, çocuklara yönelik cinsiyet temelli ayrımcılığın mağduru olabilecekleri gibi kadına yönelik ayrımcı bazı muamelelerin de mağduru olabilmektedirler. Henüz ruhsal ve bedensel gelişimlerini tamamlamamış olmaları sebebiyle bir kadın olarak değerlendirilmemekle birlikte, cinsiyetleri sebebiyle uğradıkları bu ayrımcı muameleler kendine özgü ihlal tipleri oluşturmaktadır.

Çocuk olmayla ilgili mağdur edilebilirlik yanında kız çocukları, kadınların haklarını engelleyen uygulamaların da hedefi olmaktadır. Dolayısıyla kız çocukları hem çocuk olmalarından dolayı hem de cinsiyetlerinden dolayı iki kez mağdur edilmektedirler.²⁵ Hem çocuk olmanın hem de ileride kadın olacak olmanın üzerlerine yükledikleri toplumsal yükün katmerli baskısına uğratılmaktadırlar. O halde kadına yönelik ayrımcılığın ne olduğu noktası üzerinde durmakta da fayda vardır.

Kadınların insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kadınların bunları kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını engelleyen veya amaçlayan herhangi bir farklılaştırma, engelleme veya kısıtlama kadınlara karşı ayrımcılıktır.²⁶ Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin birinci maddesinde, kadına yönelik ayrımcılık terimi, medeni hallerinden bağımsız olarak, kadın-erkek eşitliği temelinde siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hakları ve temel özgürlüklerin kadınlar için tanınmasını, uygulanmasını ya da gerçekleştirilmesini azaltma ya da ortadan kaldırma etkisi ya da amacı olan cinsiyet temelli dışlanma veya kısıtlanma şeklindeki herhangi bir ayırım anlamında tanımlanmıştır.²⁷

Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik ayrımcılığın temelinde toplumsal cinsiyet kalıplarının yer aldığı açıktır. Bu kalıplar, toplumsal olarak kurulan ve öğrenilen kalıplardır.²⁸ Söz konusu cinsiyet kalıpları, gelenekler, masallar, şarkılar, atasözleri ve deyimler, hukuk kural-

²⁵ Gülriz Uygur ve İrem Çağlar Gürgey, "Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet", Ed. Funda Kaya, Nadire Özdemir ve Gülriz Uygur, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s. 23.

²⁶ Feride Acar, "CEDAW'dan İstanbul Sözleşmesi'ne: Kadınların İnsan Hakları ve Kadınlara Karşı Şiddete İlişkin Uluslararası Standartların Evrimi", Ed. Funda Kaya, Nadire Özdemir ve Gülriz Uygur, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s. 64.

²⁷ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women", 18 December 1979, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women/E>. T. 02.07.2022.

²⁸ Kevser Özyaydınlık, "Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C. 0, S. 33, Temmuz 2014, s. 94.

ları, medya dahil pek çok vasıta ile kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Örneğin, çocuklara yönelik reklamlar vasıtasıyla da toplumsal cinsiyet kalıpları aktarılmaktadır. Bu reklamlarda erkek çocuklar, işe giden, kahvaltıda gazete okuyan, ailenin geçimini sağlayan, otomobillerle ilgilenen babalarıyla; kız çocuklar ise spor salonunda aerobik yapan, ev kadını olarak kocasının sağlığıyla ilgilenen anneleriyle birlikte ev işleri yapan rollerde yer almaktadırlar.²⁹

Kadınları aşağılayan pek çok mitolojik anlatının başında ise Pandora mitosunun (kadının yaratılış mitosu) geldiğini söylemek mümkündür. İnsanoğlunun, tanrılardan ateşi çalması neticesinde tanrıların çok sinirlendiğini ve tüm tanrıların bir araya gelerek, insanların (yani erkekler kastedilir) başına bela olarak kadını yaratmasının anlatıldığı bu mitosta, kadının bir köpek kalbine ve tilki huyuna sahip olduğu, yalancı bir baş belası olduğu³⁰ gibi vurgular yer alır. Masallarda da kadınlar genellikle, servet ve gösteriş düşkünü, savurgan varlıklar olarak gösterilir. Bir Genci Seven Yaşlı Kadınlı Genç Kız adlı masalında Phaedrus,³¹ söz konusu algıyı, “Kadınlar yolarlar erkekleri, ne türlü yoldan olursa olsun ister sevsinler ister sevilsinler...Çok örnek bize bunu gösterir” şeklinde dile getirir.

Kız çocuklarına yönelik ayrımcılığın en önemli sebeplerinden biri olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların ve kız çocuklarının pek çok hakkını kullanmasının önünde bir engel iken aynı zamanda kadına ve kız çocuklarına yönelik şiddetin de temel bir etkenidir. Zaten şiddet ile ayrımcılık arasında çok yakın bir ilişki vardır. Ayrımcılık kavramı, şiddeti içine alan fakat yalnızca şiddetten ibaret olmayan daha üst bir kavramdır. Ama kız çocuklarına yönelik şiddet aynı zamanda kız çocuklarına yönelik bir ayrımcılıktır. Bazen şiddet uygulamak amacıyla ayrımcılık yapılır, bazen de ayrımcılığın bir vasıtası olarak şiddet uygulanır. İki unsurdan hangisinin diğerini tetiklediği ise çoğu zaman anlaşılamaz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de Opuz-Tür-

²⁹ Fulya Ezmeci, Esra Tuğba Çoban Söylemez, Esra Akgül ve Berrin Akman, “Çocukların Yer Aldığı Reklamların Çocuklara ve Yetişkinlere Verilen Mesajlar, Roller ve Cinsiyete Yönelik Ayrımcılık Unsurları Açısından İncelenmesi”, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, S. 26, 2017, s. 273.

³⁰ Hesiodos, Tanrıların Doğuşu İşler ve Günler, Çev. Furkan Akderin, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2010, s. 49-50.

³¹ Phaedrus, Ezop Masalları, Çev. Türkan Uzel, 2. Basım, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, s. 50.

kiye Davası'nda Türkiye'deki genel ve ayrımcı yargı pasifliğinin, kasıtlı biçimde olmasa da esasen kadınları etkilediğini ve başvuru ve annesi tarafından maruz kalınan şiddetin, kadına yönelik ayrımcılığın bir biçimini oluşturan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olarak görülebileceği kanaatinde olduğunu³² belirterek, kadına yönelik şiddeti açıkça kadına yönelik ayrımcılığın bir türü olarak tarif etmiştir.

Kız çocuklarının, yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması noktasında erkek çocuklarına nazaran daha fazla ihmal edilmesi, onlara yönelik bir şiddet türü iken aynı zamanda bir ayrımcılıktır. Yine örneğin ev içerisinde kız çocuklarına yönelik psikolojik baskı uygulamaları gerçekleştirilirken erkek çocukların ailenin, soyun devamını sağlayacak araçlar olarak gösterilip kız kardeşleri ile aralarında kıyas yapılması hem psikolojik şiddetin ve hem de ayrımcılığın bir göstergesidir.

Cinsel şiddet açısından değerlendirildiğinde, kız çocuklarının cinsel istismar açısından erkek çocuklarına oranla daha büyük risk altında olduğu bizzat Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirtilmektedir.³³ Bugün için 120 milyon kız çocuğunun 20 yaşından önce bir tür zorla cinsel temasa maruz kaldığı tahmin edilmektedir.³⁴ Bununla birlikte, veriler, özellikle cinsel istismar noktasında çok az çocuğun destek hizmetlerine başvurduğunu veya bunlardan yararlandığını göstermektedir. Çocuklara yönelik şiddetle ilgili anketler, cinsel istismara uğrayanların %10'undan daha azının sağlık/hukuk, polis hizmetleri veya danışmanlık desteğine başvurduğunu göstermiştir.³⁵ Bu durum göstermektedir ki kadına yönelik şiddetin bir türü olan cinsel şiddet, kız çocuklarına yönelik olarak da yoğun bir şekilde işlenmekte ve yaklaşık olarak on olaydan dokuzu örtbas edilmektedir. Söz konusu örnekler, aynı zamanda kız çocuklarına yönelik kesişimsel ayrımcılığın da örnekleridir. Bu örneklerde, mağdurlar, hem çocuk olmaları yani yaşları ve hem de cinsiyetleri sebebiyle ayrımcılığa uğramaktadır.

³² Osman Doğru ve Atilla Nalbant, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 2. Cilt, Avrupa Konseyi Yayını, Ankara, 2013, s. 610.

³³ WHO, "Violence Against Children", https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_1/ E.T. 26.07.2022.

³⁴ WHO, "Responding to Children and Adolescents Who Have Been Sexually Abused", 2017, s. x. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/259270/9789241550147-eng.pdf/E.T. 26.07. 2022>.

³⁵ WHO, "Responding to Children and Adolescents Who Have Been Sexually Abused", s. 8.

İnsanlık tarihinde her kültürde, her çağda, çocukların çeşitli şekillerde şiddete ve ayrımcılığa maruz kaldığı bilinmektedir. Çocukların, babaya ait bir mülk olarak kabul edilip köle olarak satılması; adak olarak sunulması veya bazı medeniyetlerde ilk çocukların tanrıya kurban olarak sunulması; Çin, Hindistan, Meksika ve Peru gibi ülkelerde yeni doğanların sağlıklı ve meşru olup olmadığını anlamak için soğuk nehre bırakılması; kız çocuklarının eve gelen misafire ikram edilmesi; İslamiyet öncesi Arap toplumunda kız çocuklarının utanç vesilesi olarak görülüp diri diri toprağa gömülmesi ve benzeri uygulamalar tarihteki çocuğa yönelik şiddet ve ayrımcılık uygulamalarına örnek gösterilebilir.³⁶ Yine Çin’de kız çocuklarının ayaklarının bandajlanarak kırıldığı tarihsel bir uygulama olan ayak bağı uygulaması, kız çocuklarına yönelik kesşimsel ayrımcılığın en acı örneklerinden biridir.

Kız çocuklarına yönelik ayrımcılık, daha çocuk doğmadan başlamakta ve birçok toplumda erkek çocuk sahibi olmak, kız çocuk sahibi olmaktan çok daha değerli görülmektedir.³⁷ Örneğin Eski Yunan toplumunda bir erkek çocuk dünyaya geldiğinde insanlar, evlerini zeytin yapraklarından yapılmış çelenklerle süslerken, kız çocuğu dünyaya geldiğinde evlerin kapılarına yün topakları asılmaktadır. Yani kız çocuklar doğduğunda hangi işle uğraşacakları o andan başlayarak bellidir.³⁸ Bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir göstergesidir.

Antik Yunan döneminde kız çocuklarının tanrıya kurban olarak sunulduğu da bilinmektedir. Seneca’nın, Troya Savaşı sonrası tutsak Troyalı kadınların kura ile paylaşılmasını anlattığı Troyalı Kadınlar (Troades) adlı eserinde, töre gereğince, kazanan tarafta ölen savaşçılının mezarına kız kurban edildiği, kızın gelin gibi giydirilerek öbür dünyada o savaşçının eşi olacağına inanıldığı anlatılmaktadır.³⁹ İlyada’da, Aias’ın işlediği günahların kefareti olarak, her yıl Lokris’ten Troya’ya iki genç kızın gönderilmesi ve Athena tapınağına kurban edilmesi ve bu törenin de bin yıl sürdürülmesinin gerektiği belirtilmektedir.⁴⁰

³⁶ Ayfer Tezel, “Çocuğa Yönelik Şiddet”, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, C. 5, S. 1, 2002, s. 93.

Betül Pelendecioğlu ve Sefa Bulut, “Çocuğa Yönelik Aile İçi Fiziksel İstismar”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, C. 9, S. 1, Haziran 2009, s. 50.

³⁷ Yücel Can, “Kadına Yönelik Şiddetin Toplumsal Cinsiyet Temelleri: Niğde Örneği”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, C. 5, S. 1, 2013, s. 207.

³⁸ Karadoğan, a.g.m., s. 199.

³⁹ Seneca, *Troyalı Kadınlar (Troades)*, Latinceden Çev. Haydar Dönmez, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2146, Ankara, 1998, s. 66.

⁴⁰ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 63.

Roma İmparatorluğu'nda babanın, yeni doğan bebeği terk etme yetkisi vardır. Roma'da, Forum Holitorium'da dikilmiş Columna Lactaria (Süt Sütunu)'nın altı gibi bebeklerin bırakılmaları için özellikle ayrılmış yerler bulunurdu. Yeni doğum yapmış Romalı kadınların uğrak yeri olan kamuya açık yerlerin çevresine bırakılan bebeklerin çoğunun kız çocuğu olduğu bilinmektedir.⁴¹ Söz konusu örnekler yani anne karnındaki bir bebeğin cinsiyetinden dolayı yaşama hakkının ihlal edilmesi veya bebek doğduğunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gösteren araçlara başvurulması ya da kız çocuklarının baba tarafından sokağa bırakılmasının babaya tanınan bir hak olması ya da kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi ya da tanrıya kurban olarak sunulması hep kız çocuklarına yönelik kesişimsel ayrımcılık örnekleridir. Bu örneklerde erkek çocukları ya da kadınlar aynı ayrımcılığa uğramamakta, yalnızca kız çocukları söz konusu uygulamaların mağduru olmaktadır. Yani söz konusu örneklerde kesişimsel ayrımcılık, yaş ve cinsiyet unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.

Yukarıda verilen tarihsel örneklerin ardından kız çocuklarına yönelik kesişimsel ayrımcılığın güncel örnekleri sunulacak, ardından da söz konusu ayrımcı uygulamaların kız çocuklarının hangi tür insan haklarını ihlal ettiği üzerinde durulacaktır.

Toplumsal cinsiyet kalıpları sebebiyle bugün gerek ülkemizde gerekse dünya üzerinde kadının ikinci cins olduğu algısı yaygındır. Bu algı sebebiyle kız çocukları pek çok toplumda bir mal statüsünde görülmekte, alınıp satılmakta, bir mal nakil vasıtası ya da değiş tokuş aracı olarak kabul edilmektedir. Örneğin Hindistan'daki çeyiz sisteme göre kadınlar ve kız çocukları, evlendirilerek gittikleri eve aynı zamanda belirli bir mal yani çeyiz de götürürler. Bu çeyiz, iki ailenin üzerinde anlaştıkları miktarda taşınmaz ve/veya taşınır mallardan oluşur. Evliliğin gerçekleşmesinin üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra eğer vaat edilen çeyiz karşı tarafa nakledilmezse, erkek, karısını yakarak öldürür ya da en iyi ihtimalle kadın/kız çocuğu ağır yanıklarla yaralı olarak kurtulur. Buna Hindistan'da "çeyiz cinayetleri" ya da "gelin yakma" adı verilmektedir. Bugün için çok sık uygulanmaktadır; fakat kayıtlara genellikle mutfakta yanma şeklinde geçirilmekte ve

⁴¹ Nurcan İpek, "Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi", *MÜHF-HAD*, C. 23, S. 2, Aralık 2017, s. 334.

kaza kaydı tutularak üstü kapatılmaktadır. Söz konusu örnek oldukça sıra dışı bir örnek gibi görünmekle birlikte, bugün pek çok ülkede pek çok ailede kız çocuklarının fiziksel şiddete maruz kaldığı, söz konusu şiddetin bazen ölümle bazen yaralanmalarla neticelendiği açıktır.

Yine ülkemizde de sıkça uygulanmakta olan başlık parası uygulaması da kız çocuklarının parayla satıldığı/değiş tokuş edildiği ayrımcı uygulamalardan bir tanesidir. Hindistan'daki örneğin aksine bu uygulamada gelin ile para aynı tarafa gitmemekte, bir değiş tokuş söz konusu olmaktadır. Bu uygulamada da yalnızca kız çocukları ya da kadınlar söz konusu satım sözleşmesinin konusunu oluşturmakta, erkekler bu tür bir uygulamaya maruz kalmamaktadırlar. Dolayısıyla bu uygulama da kız çocuklarına yönelik ayrımcılığın güncel bir örneğidir. Ayrıca kız çocuklarının, ekonomik sömürüye nasıl kurban edildiğinin de bir göstergesidir. Ülkemizde özellikle kırsal kesimlerde bu uygulamanın söz konusu olduğu ve bu tür kırsal kesimlerde özellikle kız çocuklarının zorla evlendirildiği düşünüldüğünde bu uygulamanın da kız çocuklarına yönelik kesişimsel bir ayrımcılık (yaş ve cinsiyet ölçütleri bakımından) örneği olduğu görülmektedir. Ülkemizde de uygulaması olan diğer bir örnek ise berdeldir. Berdel, evlenecek iki erkeğin, gelinlik çağındaki kız kardeşlerini veya akrabalarını değiştirmesi şeklinde gerçekleşir.⁴² Ülkemizdeki çocuk yaşta evlendirmeler sebebiyle, kız çocuklarının bazen kendilerinden yaşça oldukça büyük ve hatta bazen evli erkeklere ikinci hatta üçüncü eş olarak verildikleri yani berdel usulüyle takas edildikleri bilinmektedir. Bu da kadının toplumsal statüsünün, daha doğrusu statüsüzlüğünün bir göstergesi, bir kesişimsel ayrımcılık örneğidir. Uygulamadan memnun olan tarafın kız çocukları olmadığı çok açıktır.

Ülkemizde de sıkça uygulanan kız çocuklarına yönelik kesişimsel ayrımcılığın diğer bir örneği ise çocuk gelin uygulamasıdır. Çocuk evlilikleri, on sekiz yaşın altındaki bir çocuk ile bir yetişkin veya başka bir çocuk arasındaki resmi evlilik veya gayri resmi birliktelik olarak tanımlanmaktadır. Kız çocukları, erken yaşta evliliklere erkek çocuklara oranla altı kat daha fazla maruz bırakılmaktadır.⁴³ Bu se-

⁴² Çiğdem Akyüz, "Berdel Evliliği Üzerine Kalitatif Bir Araştırma Mardin Örneği", *Uluslararası Folklor Akademisi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2018, s. 19.

⁴³ Unicef, "Child Marriage", <https://www.unicef.org/protection/child-marriage/> E.T. 06.08.2022.

beple bazı yazarlarca, erken ve zorla evlendirmeler ya da çocuk yaşta evlendirmeler gibi terimlerle ifade edilen söz konusu olgunun, çocuk gelin uygulaması şeklinde nitelendirilmesinde bir sorun yoktur. Hatta kesişimselliği daha net göstermesi açısından faydalıdır. Çocuk gelin terimiyle vurgulanan, söz konusu olgunun yaş ve cinsiyet bakımından kesişimsel bir ayrımcılığı ifade ettiğiştir.

Yukarıda anılan uygulamaların hepsi kız çocuklarının aileleri tarafından evlendirilmelerine yol açan uygulamalardır. Bu uygulamalar, henüz bedensel ve ruhsal açılardan gelişimlerini tamamlamamış ve evliliğe hazır olmayan kişilerin zorla evlendirilerek fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik sömürüye maruz bırakıldıkları uygulamalardır. Bu uygulamalarda fiziksel ve cinsel şiddetin ölümle sonuçlandığı pek çok vaka mevcuttur. Dolayısıyla böyle durumlarda kız çocuklarının yaşama hakkı ihlal edilmektedir. Ölüm neticesinin ortaya çıkmadığı, bedensel ve ruhsal yaralanmaların söz konusu olduğu örneklerde, maddi ve manevi varlığın korunması hakkı ihlal edilmektedir. Ayrıca örnekler, hiç kimseye işkence ve eziyet yapılamayacağı; hiç kimsenin aşağılayıcı, insanlık dışı ve küçük düşürücü muamelelere tabi tutulamayacağı kuralının da ihlalidir. Yine kız çocuklarının, evlendirilmeleri sebebiyle eğitim olanaklarından yararlandırılmamaları noktasında eğitim hakkının; uygulamanın çoğu zaman adölesan ve riskli gebeliklerle sonuçlanması sebebiyle sağlık hakkının da ihlali söz konusudur. Bu evlendirmeler genellikle baskı ve dayatmalarla gerçekleştirilmektedir. Fakat zaten hukuken çocuğun bu konudaki rızası geçerli bir rıza olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla söz konusu uygulamaların, düşünciyi açıklama özgürlüğünün de ihlali olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, ailenin özgürce kurulması kuralına ve eşler arasında eşitlik anlayışına da aykırıdır. Çocukların; bedensel, zihinsel, sosyal vs. her açıdan yeterli bir hayat seviyesine sahip olma hakkı vardır. Fakat yukarıda anılan uygulamalar bu hakkı da ihlal etmektedir. Erken yaşta evlendirilen kız çocukları, gerekli eğitimleri alamadıkları için, ileride kendi yetenek ve kapasitelerine uygun bir işte çalışma ihtimalleri azalmakta, dolayısıyla çalışma hakları da potansiyel olarak ellerinden alınmış olmaktadır. Kız çocuklarının zor ve baskıya dayalı olarak evlendirilip, başka bir evde yaşamaya zorlanması, aynı zamanda onların özgürlük ve güvenlik haklarını da ihlal etmektedir.

Kız çocuklarına yönelik kesişimsel ayrımcılığın bugün yaygın uygulanan örneklerinden biri de kadının cinsel sakatlanması olarak nitelendirilen olgudur. Söz konusu sakatlama gerçekte kız çocuklarına yöneliktir. Uygulama, Dünya Sağlık Örgütü tarafından, tıbbi sebepler dışında kadının dış cinsel organının kısmen veya tamamen çıkarılması işlemi veya kadının cinsel organına başka şekillerde zarar verilmesi⁴⁴ şeklinde tanımlanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü ve diğer uluslararası nitelikte organlarca kadının cinsel sakatlanması şeklinde isimlendirilmekle birlikte, söz konusu uygulama, kadınlar üzerinde değil kız çocukları üzerinde gerçekleştirilmektedir. Çoğunlukla bebeklik ile on beş yaş arasındaki kız çocuklarına uygulanmaktadır.⁴⁵ Dolayısıyla bu uygulama da kız çocuklarına yaş ve cinsiyetleri sebebiyle gerçekleştirilen bir kesişimsel ayrımcılıktır. Bu noktada belki söz konusu uygulamanın kız çocuklarına yönelik bir kesişimsel ayrımcılık oluşturmayacağı, çünkü bazı dinlere mensup erkek çocuklarının da sünnet uygulamasına tabi tutulduğu iddia edilebilir. Çünkü özellikle tıp alanında çalışan akademisyenler ve halk arasında, uygulamanın bilinen adı kadın sünneti şeklindedir. Oysaki bu yaklaşım ve isimlendirme doğru değildir. Çünkü kız çocuklarına yönelik cinsel sakatlama uygulaması, erkek çocuklarınınkinden farklı olarak dinsel bir temele dayanmamaktadır. Dolayısıyla uygulamanın, sünnet olarak isimlendirmesi hem doğru değildir hem de uygulamanın meşru ve zararsız olduğu yönünde bir izlenim yaratmaktadır. Yine kız çocuklarının cinsel sakatlanması uygulaması, sünnetten farklı olarak yalnızca kesme işlemiyle gerçekleştirilmemekte, iğneleme, delme, dağlama vs. pek çok farklı işlemlerle de yapılabilmektedir. Dolayısıyla sünnet ile cinsel sakatlama gerek sebepleri gerekse uygulama biçimleri bakımından birbirinden farklıdır.

Kız çocuklarının cinsel sakatlanması uygulamasının altında yatan sebepler değişmekle birlikte uygulama bazı durumlarda, kız çocuklarının kadınlığa geçiş töreni olarak değerlendirilirken, bazen de kız çocuklarının cinselliğini bastırmanın bir yolu olarak görülmektedir. Birçok topluluk, bir kız çocuğunun gelecekteki evliliğini veya aile onu-

⁴⁴ WHO, "Female Genital Mutilation", 21 January 2022, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation>/E.T. 08.08.2022.

⁴⁵ WHO, "Female Genital Mutilation".

runu sağlayacağı inancıyla söz konusu uygulamayı gerçekleştirmektedir. Ayrıca hiçbir dini metin söz konusu uygulamayı içermemektedir.⁴⁶ Anlaşılabileceği üzere uygulamanın altında yatan gerçek sebep, kız çocuklarının namusunu ve aile şerefini koruma algısıdır. Çünkü pek çok toplumda kız çocuklarının namuslarını koruyamayacak, zayıf karakterli ve yetersiz oldukları yönünde bir toplumsal cinsiyet algısı mevcuttur. Her yıl, dünya çapında yaklaşık 4 milyon kız çocuğu on beş yaşından önce cinsel sakatlama uygulaması geçirme riski altındadır.⁴⁷ O halde bu zararlı uygulama, kız çocuklarına yönelik kesişimsel bir ayrımcılık örneğidir.

Kız çocuklarının cinsel sakatlanması uygulaması, pek çok zararlı sonuca yol açmaktadır. Uygulamanın, cam parçaları, teneke kutuları vs. ilkel aletlerle gerçekleştirildiği durumlar enfeksiyonlara ve kalıcı sakatlıklara, bazen ölüme yol açabilmektedir. Bu sonuçlara yol açmadığı durumlarda bile uygulamanın dikişle gerçekleştirildiği türlerinde, örneğin bir evlilik ya da doğum olayı gerçekleşeceğinde mağdurların tekrar operasyon geçirerek dikişleri açtırması gerekmektedir. Açma kapama işleminin birden fazla gerçekleştirilmesi, mağdurlara tekrar tekrar acı çektirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yaşama hakkını tehdit eden bu uygulama, maddi manevi varlığın korunması hakkını; işkenceye, insanlık dışı, aşağılayıcı ya da onur kırıcı muameleye tabi tutulmama hakkını ihlal etmektedir. Bu uygulama, bir nevi kadınlığa geçiş uygulaması olarak görüldüğünden, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmelerinin kapısını açan bir uygulamadır. Dolayısıyla yukarıda belirtilen gerekçelerle kız çocuklarının eğitim haklarının, çalışma haklarının, yeterli bir hayat seviyesine sahip olma haklarının, özgürlük ve güvenlik haklarının, özel hayata saygı hakkının ve yukarıda çocukların evlendirilmeleri ile ilgili kısım altında sayılan diğer tüm insan haklarının potansiyel ihlali niteliğindedir. Anılan bu uygulamalar ve kız çocuklarına yönelik kesişimsel ayrımcılığın sayılabilecek tüm örnekleri, bizzat insan onuruna aykırıdır. İnsan onuru ise insan haklarının özü ve temelidir. Dolayısıyla insan haklarının özüne ve temeline aykırı olan her durum tüm insan haklarına, insan hakları anlayışına aykırıdır.

⁴⁶ Unicef, "What is Female Genital Mutilation? 7 Questions Answered", 4 March 2019, <https://www.unicef.org/stories/what-you-need-know-about-female-genital-mutilation/E.T.08.08.2022>.

⁴⁷ Unicef, "What is Female Genital Mutilation? 7 Questions Answered".

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği var oldukça, kız çocuklarına yönelik kesişimsel ayrımcılık uygulamaları da var olacaktır. Şüphesiz ki kız çocuklarına yönelik kesişimsel ayrımcılık örnekleri sadece yukarıda belirtilenlerden ibaret değildir. Yukarıda belirtilen örnekler, dünya çapında çok yaygın olarak uygulanan örnekler olduğu için seçilmiştir. Üzülerek belirtmek gerekir ki örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Sorunun çözülmesi açısından atılması gereken en önemli adım, insan hakları eğitiminin yaygınlaştırılarak, daha etkin bir hale getirilmesidir. Bu noktada hem devletlere ve hem de uluslararası örgütlere önemli bir görev düşmektedir.

4. SONUÇ

Kız çocuklarına yönelik ayrımcılık, toplumsal cinsiyet kalıpları temelinde çoğunlukla yaş ve cinsiyet unsurlarının kesişmesi sebebiyle gerçekleşmektedir. Ayrımcı muameleler, kız çocuklarının yaşama hakkından, maddi ve manevi varlığının geliştirilmesi hakkına; eğitim hakkından, sağlık hakkına kadar pek çok insan hakkını ihlal etmektedir.

Kız çocukları gerek özel alanda (ev içinde) gerekse toplumsal/kamusal alanda sıklıkla ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Oysaki çocuk bir toplumun geleceğidir. Sağlıklı bir gelecek için bugünden atılan adımlar önem arz etmektedir. Bir sorunun çözümü için öncelikle o sorunun kaynağı tespit edilmeli ve kurutulmalıdır. Aksi halde çözümlenemeyen sorunlar birikerek çığ gibi katlanarak artmaya devam edecektir. Bugün, dünya üzerinde kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık sorunu vardır. Çünkü öncesinde kız çocuğu iken de ayrımcı muamelelerle karşılaşmıştır. Dolayısıyla kız çocuklarına yönelik toplumsal algının değişmesi beraberinde kadına yönelik algının da değişmesini sağlayacaktır. Çözüm insan hakları anlayışının geliştirilmesinde aranmalıdır. İnsan hakları anlayışı toplumun hafızasına sağlam bir şekilde yerleştirilmelidir. Bu da eğitimden geçmektedir. Yalnız kız çocuklarının değil erkek çocuklarının eğitiminde de kadınların ve kız çocuklarının insan olduğu ve insan olarak haklara sahip olduğu vurgusu yer almalıdır. Bu çok basit bir şeymiş gibi görünse de uygulamada böyle olmadığı ve pek çok toplumsal sorunun kaynağının bu algıda yattığı açıktır. Hatta geçmişte bazı bilim insanlarının bile kadının insan olup olmadığını araştırma konusu ettikleri düşünüldüğünde, halkın bu noktada

bilinçlendirilmesinin önemi açıktır. Her yaşta ve düzeyde insan hakları eğitimi, yargı ve güvenlik güçleri gibi toplumsal sorunlarla yüz yüze gelen kamu görevlilerinin, somut olaylara yaklaşımları açısından da belirleyici olabilecektir. Verilecek eğitimin de yalnızca formel bir eğitim olmanın ötesinde, konunun uzmanlarınca sunulan, etkin bir eğitim olması önemlidir.

Kaynakça

Kitaplar/Kitap Bölümleri

- Acar Feride, "CEDAW'dan İstanbul Sözleşmesi'ne: Kadınların İnsan Hakları ve Kadınlara Karşı Şiddete İlişkin Uluslararası Standartların Evrimi", Ed. Funda Kaya, Nadire Özdemir ve Gülriz Uygur, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, ss. 61-75.
- Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, Eski Yunancadan Çev. Furkan Akderin, 5. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2022.
- De Beauvoir Simone, İkinci Cinsiyet, Cilt II, Fransızcadan Çev. Gülnur Acar Savran, 3. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021.
- Doğru Osman ve Nalbant Atilla, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 2. Cilt, Avrupa Konseyi Yayını, Ankara, 2013.
- Erhat Azra, Mitoloji Sözlüğü, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Hesiodos, Tanrıların Doğuşu İşler ve Günler, Çev. Furkan Akderin, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2010.
- Phaedrus, Ezop Masalları, Çev. Türkan Uzel, 2. Basım, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000.
- Seneca, Troyalı Kadınlar (Troades), Latince'den Çev. Haydar Dönmez, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2146, Ankara, 1998.
- Şafak Uzun Ayşenur Merve, Kesişimsellik Bağlamında Akademik Alanda Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.
- Uygur Gülriz ve Çağlar Gürgey İrem, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet, Ed. Funda Kaya, Nadire Özdemir ve Gülriz Uygur, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, ss. 9-60.

Makaleler

- Acehan Selen, Bilen Ayşegül, Ay Mehmet Oğuzhan, Gülen Müge, Avcı Akkan ve İçme Ferhat, "Çocuk İstismarı ve İhmalinin Değerlendirilmesi", *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, C. 22, S. 4, 2013, ss. 591-614.
- Akyüz Çiğdem, "Berdel Evliliği Üzerine Kalitatif Bir Araştırma Mardin Örneği", *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2018, ss. 17-34.
- Can Yücel, "Kadına Yönelik Şiddetin Toplumsal Cinsiyet Temelleri: Niğde Örneği", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, C. 5, S. 1, 2013, ss. 203-216.

- Cossette-Lefebvre Hugo, "Direct and Indirect Discrimination: A Defense of the Disparate Impact Model", *Public Affairs Quarterly*, Vol. 34, No. 4, October 2020, ss. 340-367.
- Crenshaw Kimberlé, "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence Against Women of Color", *Stanford Law Review*, Vol. 43, No. 6, Jul. 1991, ss. 1241-1299.
- Erdiller Yatmaz Zeynep Berna, Erdemir Ersoy ve Erbil Fetiye, "Çocuk ve Çocukluk: Okul Öncesi Öğretmen Adayları Anlatıyor", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 3, 2018, ss. 284-312.
- Ezmeci Fulya, Çoban Söylemez Esra Tuğba, Akgül Esra ve Akman Berrin, "Çocukların Yer Aldığı Reklamların Çocuklara ve Yetişkinlere Verilen Mesajlar, Roller ve Cinsiyete Yönelik Ayrımcılık Unsurları Açısından İncelenmesi", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, S. 26, 2017, ss. 247-279.
- Gülmez Mesut, "İnsan Haklarında Ayrımcılık Yasaklı Eşitlik İlkesi: Aykırı Düşünceler", *Çalışma ve Toplum*, S. 2, 2010, ss. 217-266.
- İpek Nurcan, "Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi", *MÜHF-HAD*, C. 23, S. 2, Aralık 2017, ss. 295-360.
- Karadoğan Umut C., "Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi", *Çocuk ve Medeniyet*, C. 4, S. 7, 2019, ss. 195-226.
- Moreau Sophia, "What is Discrimination", *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 38, No: 2, Spring 2010, ss.143-179.
- Özaydınlık Kevser, "Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim" *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C. 0, S. 33, Temmuz 2014, ss. 93-112.
- Pelendecioğlu Betül ve Bulut Sefa, "Çocuğa Yönelik Aile İçi Fiziksel İstismar", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, C. 9, S. 1, Haziran 2009, ss. 49-62.
- Sağlam Mehmet ve Aral Neriman, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", *Çocuk ve Medeniyet*, C. 1, S. 2, 2016, ss. 43-56.
- Tezel Ayfer, "Çocuğa Yönelik Şiddet", *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, C. 5, S. 1, 2002, ss. 93-100.

İnternet Kaynakları

- AlİHM, "Dhahbi v. Italy", Başvuru No: 17120/09, Karar Tarihi: 08.04.2014, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Dhahbi%20v.%20Italy%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-169377%22\]}/E.T. 25.07.2022](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Dhahbi%20v.%20Italy%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-169377%22]}/E.T. 25.07.2022).
- AYM Birinci Bölüm, "Burcu Reis Başvurusu", Başvuru No: 2016/5824, Karar Tarihi: 28.12.2021, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/5824?KelimeAra%5B%5D=ayr%C4%B1mc%C4%B1%C4%B1k/E.T. 09. 02. 2022>.
- Birleşmiş Milletler, "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", 1989, <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme/E.T. 25.07.2022>.
- Center for Intersectional Justice-European Network Against Racism, "Intersectional Discrimination in Europe: Relevance, Challenges and Ways Forward", 2019,

- https://www.intersectionaljustice.org/img/intersectionality-report-FINAL_yizq4j.pdf/E.T. 25. 07.2022.
- Council of Europe, "Intersectionality and Multiple Discrimination", <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/intersectionality-and-multiple-discrimination/> E.T. 25.07.2022.
- European Institute for Gender Equality, "Intersectional Discrimination", <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1492>/E.T. 25.07.2022.
- Ontario Human Rights Commission, "An Introduction to the Intersectional Approach", <https://www.ohrc.on.ca/en/intersectional-approach-discrimination-addressing-multiple-grounds-human-rights-claims/introduction-intersectional-approach#:~:text=The%20concept%20of%20'intersectionality'%20has,takes%20into%20account%20the%20historical%2C> /E.T. 25.07.2022).
- Unicef, "Child Marriage", <https://www.unicef.org/protection/child-marriage/>E.T. 06.08.2022.
- Unicef, "What is Female Genital Mutilation? 7 Questions Answered", 4 March 2019, <https://www.unicef.org/stories/what-you-need-know-about-female-genital-mutilation/> E.T. 08.08.2022.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women", 18 December 1979, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women/>E.T. 02.07.2022.
- United Nations Women, "Intersectional Feminism: What It Means and Why It Matters Right Now", 1 July 2020, <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/6/explainer-intersectional-feminism-what-it-means-and-why-it-matters/>E.T. 25.07.2022).
- WHO, "Female Genital Mutilation", 21 January 2022, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation/>E.T. 08.08.2022.
- WHO, "Global Status Report on Preventing Violence Against Children 2020", 2020, file:///C:/Users/ user/Downloads/9789240004191-eng%20(4).pdf/E.T. 26.07.2022, ss. 1-352.
- WHO, "Responding to Children and Adolescents Who Have Been Sexually Abused", 2017, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/259270/9789241550147-eng.pdf>/E.T. 26.07. 2022, ss. 1-86.
- WHO, "Violence Against Children", https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_1/E.T. 26.07.2022.